

AK Parti Dış Politikasında Uyuşmazlık Çözümü Uygulamaları

Talha KÖSE

Özet

Türkiye “Arap Baharı”nın başlangıcına kadar Ortadoğu bölgesine yönelik olarak uyuşmazlık çözümüne vurgusu yüksek bir dış politika stratejisi yürütmüştür. Bu uyuşmazlık çözümü yaklaşımı tüm bölgeye bütüncül ve sistemik bir değişim getirmeyi amaç edinmişti. Türk dış politikası çatışma üreten yapıların dönüştürülmesini hedef almış, aktörler ve seçkinlerle olumlu bir ilişki kurmayı denemiş ve güvenliğin hâkim olduğu bir gündemi çok boyutlu bir gündemle değiştirme girişiminde bulunmuştu. Uyuşmazlık çözümlemesi söylemi ile uyumlu diplomatik araçlar ve üçüncü taraf rolleri bu dönemde Türk dış politikasında daha aktif bir şekilde kullanılmıştır. Türkiye bu yaklaşımını ve değer bazlı önceliklerini bölgedeki diğer nüfuzlu aktörlerin öncelikleri ile örtüştürmeyi başaramadı. Dahası bölgede süregiden krizlere Türkiye daha doğrudan müdahil olduğundan beri dönüştürücü söylem ile yönetim icraası arasındaki boşluk bölgede derinleşmiştir.

Giriş

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarı döneminde (2002-bugüne) Türk dış politikasında karar alıcılar yeni bir dış politika vizyonun geliştirmişlerdir. Bu vizyona dair somut uygulamalar ise en iddialı şekliyle Ortadoğu bölgesine yönelik olarak hayata geçirilmiştir. Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun başbakan baş danışmanlığı ve dışişleri bakanlığı dönemlerinde gündeme gelen “düzen kurucu ülke” rolü ve vizyonu ve bu vizyonu hayata geçirmeye yönelik hamleler Türk dış politikasında pro-aktif bir yön çizmişti. Bu vizyon Suriye İç Savaşının derinleşmesi ve Türkiye'nin bu savaşta taraf olarak rol oynamasının ardından büyük ölçüde etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu rolü oynamak için dış politika söylemini değiştiren Türkiye daha önce kısmen göz ardı ettiği kullanışlı dış politika araçlarını da harekete geçirmiştir. Bu araçlar arasında ön

plana çıkanlar yumuşak güç ve kamu diplomasisi; ekonomik entegrasyon ve ticaret diplomasisi ve uyuşmazlık çözümleri çabaları olmuştur.

Türk dış politikası karar alıcıları özellikle 2003-2013 yılları arasında güvenlik ve askeri eksenli dış politika uygulamalarını ikinci plana iterek bu üç alternatif uygulama alanına yoğunlaşmıştır. Bu çalışma AK Parti dönemi Türk dış politikası uygulamalarında uyuşmazlık çözümleri tekniklerinin ne şekilde ve hangi amaçlar doğrultusunda uygulandığını incelemektedir. Bu inceleme Türkiye'nin bahsi geçen dönemde ağırlıklı verdiği Ortadoğu bölgesindeki uygulamalara odaklanmaktadır. Bunun dışında çok taraflı uluslararası ortamlarda da bu yaklaşımla uyumlu aktif bir diplomasi yürütülmüştür.

Bölgesel bir barış aracı gibi davranan Türkiye, bu dönemde bölgedeki pek çok uyuşmazlığa üçüncü taraf sıfatıyla etkin bir şekilde müdahil olmuştur. Komşu ülkelerle kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi geliştirmek suretiyle dış politika gündemini güvenlik gündeminin dışında ele almaya çalışan Türkiye barış inşası için yapısal çalışmalara özel önem vermiştir. Bu konuda uluslararası örgütler ve çok taraflı anlaşmaları da platform olarak kullanma çabası içerisinde olmuştur.

Türkiye'nin komşuluk mahallinde üçüncü taraf çabaları bu bölgede bütüncül bir bölgesel düzen arayışından ilham almaktadır¹. Türkiye anlaşma/barışma/uyuşma için arabuluculuk, uzlaşma ve müzakereye kendine özgü yaklaşımıyla Ortadoğu'da önceden beri var olan siyasi ve sosyo-ekonomik sorunlara meydan okumaya çalışmıştır. Bu çabalar ile Türkiye hâlâ Soğuk Savaş'ın ve bölgedeki otoriter siyaset rejimlerinin bakiyelerini taşıyan siyasi, ekonomik ve kültürel yapıların ve ilişkilerin dönüştürülmesini amaçlamaktaydı. Bölgesel istikrar ve Uyuşmazlık Çözümü² için Türkiye'nin gösterdiği gayret, "dönüştürücü" bir çaba olarak tanımlanabilir zira bu çabalar yalnızca mevcut sorunlara eğilmeyi denemekten çok sistematik bir şekilde uyuşmazlık üreten yapıların, meselelerin, ilişkilerin ve iletişim normlarının yavaş yavaş değişimini amaç edinmiştir. Öte yandan, Türkiye iyi komşuluk ilişkileri temelinde bir düzeni kurumsallaştırmaya ve toplumsal düzeyde ticari ve kültürel etkileşimleri artırmaya çalışmaktadır.

Bu politikalar Türkiye'nin otoriter zemine dayanan nizamı baskıcı yöntemlerle sürdürmek isteyen rejimlere açıkça karşı çıktığı Libya ve Suriye'deki iç savaşlara kadar sistematik bir şekilde takip edildi. Türkiye'nin Ortadoğu diplomasisindeki etkinliği bu yeni paradigma sebebiyle olsa da dönüştürücü UÇ yaklaşımları "Arap Baharı"³ sonrasında belli birtakım kısıtlamalara maruz kalmış ve Türk dış politikası yavaş yavaş zorlayıcı dış politika araçlarını bünyesine almaya başlamıştır. Bu bağlamda merkezkaç eğilimler Suriye'deki iç savaş sonrasında hızlandırılmış ve Türkiye şimdi bu kutuplaşmanın bir tarafında sıkışıp kalmıştır. Türkiye özellikle 2016 sonlarından itibaren yapmış olduğu diplomatik hamleler ve Fırat Kalkanı Operasyonu ve Astana Sürecine dahil olarak bu sıkışıklıktan çıkmaya çalışmaktadır. Türkiye daha çok kendi sınırındaki güvenlik tehditlerine odaklanarak bölgede bütüncül düzen arayışı

iddiasını ikinci plana itmiştir. Bu tavır bütüncül düzen yaklaşımındaki tespit ve iddialardan vaz geçildiği anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin dönüştürücü potansiyeli söz konusu bağlamsal belirsizlik nedeniyle kısıtlanmıştır. Bu yeni ortamda Türkiye üçüncü şahıs rolü oynamaktan çok, bir taraf rolü üstlenmiştir.

Ortadoğu'da Dönüştürücü Uyuşmazlık Çözümü

Akademik yazında “uyuşmazlık yönetimi”, “çatışma önlenmesi”, “çatışma çözümlemesi”, “uyuşmazlık dönüşümü” (UD) ve “uyuşmazlığın azaltılması” çoğu kez birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu terimler arasında kavramsal açıdan farklılıklar mevcuttur ve bu farkların fiili içerimleri söz konusudur. UD “daha uzun vadede yapısal, kültürel ve ilişki bazında değişimlerden söz etmektedir.⁴ UD'nin⁵ savunucuları çoklukla UÇ ve UD arasındaki farkları UD lehine abartmaktadırlar. Ancak Christopher Mitchell'in vurguladığı gibi “dönüşüm/dönüştürme” kavramı orijinal terim olan “çözüm/çözümleme” yanlış kullanıldığı veya yozlaştırıldığı için ortaya çıkmış ve popüler hale gelmiştir.⁶ Genellikle bu alanın tanımı/ya da tanımı yapılrken UÇ geniş çaplı kullanıldığı ve en fazla bilinen terim olduğu için bu çalışmada bu kavram tercih edilmektedir. Türk usûlü uyuşmazlık çözüm çabaları “dönüştürücü yaklaşıma” “çözümleme” veya “yönetim” yaklaşımlarından daha iyi uymaktadır; zira “dönüştürücü yaklaşım” bölgeye sistematik bir değişim getirmeyi amaçlamıştır. UD'den ziyade “dönüştürücü UÇ” Türkiye'nin belirtilmiş bölgedeki UÇ çabalarını en iyi ifade eden terimdir. Bu yaklaşım tarzı 2013'den sonra kademeli olarak yerini güvenlik eksensli bir yaklaşıma devretmiştir. Bu değişimde Türkiye'nin artan bir şekilde DEAŞ ve PKK/PYD terör örgütlerinin tehdidi altına girmesinin rolü büyüktür.

Uyuşmazlık yönetimi (UY) farklılıkların ve uzlaşmazlıkların yapıcı ele alınmasıdır ve birbirine muhalif tarafları bir iş birliği sürecine taşıyan kullanışlı ve ulaşılabilir yöntemlere odaklanır. UY uyuşmazlığın temel kaynaklarını bütüncül bir şekilde ele almak ya da mevcut durumu sistematik bir biçimde değiştirmek için uğraşmaz.⁷ UY çatışmaların tam anlamıyla nadiren çözüldüğü veya giderildiği ve fakat müzakere, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve bazen güvenlik sektöründe daha derinlemesine kurumsal reform ve iyi yönetim ile yönetilebilecekleri esasına dayanır.⁸ Uyuşmazlık bir kez taraflar arasında idare edilebilir hale geldiğinde yeni ilişki biçimleri ortaya çıkabilir. UY çoğu kez sistematik ve sürdürülebilir değişikliklerin uyuşmazlık üreten çevrelere taşınmasını amaçlamaz.

UÇ “ortak çıkarlar ve kapsayıcı amaçlar bularak uyuşmazlığın temel sebeplerine eğilmeye çalışır”⁹ ve çatışmaların kökünde yatan sebepleri ele almak için davranışsal ve yapısal değişiklikler gerektirir. Buna karşın Ramsbotham ve diğerleri UD'yi uyuşmazlık çözümünün en derin düzeyde değişiklik olarak ve en kapsamlı düzeyde genişletilmesi şeklinde mütalâa eder.¹⁰ UD mevcut davranış biçimlerinin değiştirilmesi ve şiddet dışı bir kültür oluşturulması suretiyle uyuşmazlığın yapısal sebeplerinin ele alınması üzerinde durur. UÇ'de uyuşmazlıkların barışçıl

bir şekilde hal yoluna koyulması ve sonlandırılması vurgulanırken UD uyuşmazlıktan çok şiddeti sorunsallaştırır. UD’de uyuşmazlık üreten duyguların ve kültürün daha derin düzeyde değiştirilmesi üzerinde durulur.¹¹ UÇ uyuşmazlığın kök sebeplerinin üzerine gidilmesi ile sonlandırılmasını teşvik eder. Keza UD travma, korku, incitilmişlik ve nefret dâhil uyuşmazlık kalıntılarını ele almak için süreçlerin birleştirilmesini amaç edinmiştir.¹²

Bu alanda önde gelen teorisyenlerden John Paul Lederach’a göre UD dışarıdan gelecek bir cevap yerine belli bir çevredeki kültürel ve beşeri kaynaklara saygı duyar ve onları kapsar.¹³ UD haklarından mahrum bırakılmış tarafların güçlenmesini ve dönüştürücü uygulamanın önemli unsurları olan duygusal ve kültürel ifadelerine izin verilmesini önemser.¹⁴ Tersine, UÇ uyuşmazlığın altında yatan sebeplerin ortadan kaldırılmasına yoğunlaşarak müdahil aktörlerin ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve değer merkezli endişelerini dikkate alır. UD kişisel, yapısal düzeyde ve ilişki bazında meydana gelen değişikliklerin altını çizer.¹⁵ AK Parti döneminde Türk dış politikası karar alıcıları stratejik olarak anlaşmazlığın hâlli, yönetimi ve çözüm yaklaşımlarından daha iddialı bir değişiklik gündemine sahip dönüştürücü UÇ’yi izlemişlerdir.

Söylemden İcraate: Türk Dış Politikasında Dönüştürücü Uyuşmazlık Çözümü

Yeni bir rol ve dış politika kimliği

Türkiye’nin “düzen kurucu aktör”¹⁶ olarak bölgeye ilişkin dış politika yaklaşımı AK Parti iktidarının ikinci döneminde (2007-2011) görülür hale gelmeye başladı.¹⁷ Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Balkanlar bu yeni politikanın hayata geçirildiği başlıca alanlardır. Türkiye üçüncü taraf olarak İran nükleer krizinin diplomatik yollarla çözülmesi konusunda, Suriye ve İsrail, Suriye ve Irak arasında; Filistin, Irak ve Lübnan’daki hizipler ve gruplar arasında, Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunlarda ve Bosna Hersek’te Sırp ve Boşnaklar arasındaki gerilimlerde etkin roller oynamıştır. Türkiye uyuşmazlık çözümü ve uyuşmazlık yönetimi gereçlerini “düzen kurucu aktör” rolünü oynamak üzere etkili bir şekilde kullanmıştır. Türk Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve sivil aktörler bu dönüşümün önemli paydaşları haline gelmişlerdir.

Bu resmi diplomatik çabalar kapsamlı bir uyuşmazlık dönüşüm politikasının yalnızca sınırlı bir boyutunu teşkil etmekteydi. Halk düzeyinde ve gayri resmî düzeyde müdahaleler başarılı dönüşümün kritik unsurları olmuştur.¹⁸ “Düzen kurucu aktör” rolü karmaşık ve çok yönlü olup bölgesel politikalar, kültür, ekonomi, yapısal barış inşası ve güvenlik alanlarında liderlik rollerini de içermekteydi. Bu rol Türkiye’nin dış politika yaklaşımında olduğu kadar uygulamasında da esaslı bir dönüşümü gerektirmekteydi. Bildik diplomasi yöntemlerine ilaveten yeni dış politika gereçleri, güçler dengesi ve zorlayıcı diplomasi dönüştürücü bir dış politikanın muhafaza edilmesi için elzemdir.

Türk dış politikası hâlâ bu vasıtaları düzenli olarak uygulayabilmek için kurumsal altyapı ve kapasite inşa etmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye son zamanlarda söz konusu araçların dış politikası gündemindeki önceliğini düşürmektedir. İnsan haklarının korunması; karmaşık acil durumlar ve gelişimde barışa, güvenliğe, demokratikleşmeye, gelişmeye, insani yardıma destek kadar kültürlerarası diyaloga önem vermek Türkiye'nin 2015-2016 Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi (BMGK) adaylığı vizyonu olarak vurgulanmıştır.¹⁹ Pratik olarak ise özellikle güney sınırından gelebilecek güvenlik risklerine yönelik askeri ve istihbari nitelikli çalışmalara öncelik verilmiştir. Türkiye insani yardım konusundaki çalışmalarına ise aralıksız devam etmektedir.

Uzlaştırıcıların dönüşüm uygulamaları dört analitik sınıfta toplanır: aktör dönüşümü, konu dönüşümü, kural/norm dönüşümü ve yapısal dönüşüm.²⁰ Türkiye'nin uyuşmazlık çözüm çabaları tüm bu temel unsurları birleştirmesi yönündedir. Uygulama düzeyinde bu çabalar dört dönüştürücü gündem altında sınıflandırılabilir: “hem bölgesel hem de küresel düzeyde yapısal sorunlarla mücadele”, “çok boyutlu bir konu gündemi oluşturulması”, “krizsiz iletişim ve kurumsallaşmış iş birliği çabaları” ile “yapıcı iletişim için yeni kurallar ve normlar geliştirilmesi”. Birçok politika uygulaması bu dört ana strateji kapsamında yer almakla birlikte bu uygulamaların dağılımını ve toplam etkinliğini değerlendirmek zordur.

Yapısal sorunlarla mücadele

Türk karar yapıcılarının Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki problemlere, uyuşmazlık üreten yapılara ve süreçlere ilişkin yaklaşımları bütüncüdür. Yerel veya devlet düzeyinde çatışmalar ve sorunlar sıklıkla sistemdeki arızalı işleyişin parçası olarak düşünülür. Yapısal müdahale teknikleri bu tanımlarla ilişkilidir. Bölgesel düzeyde en hayati bölgesel meydan okumalardan biri sürekli kutuplaşma ve ideolojik, dini, etnik veya mezhepsel farklar nedeniyle parçalanma ile kültürel, demografik ve ekonomik bütünlüğünü yansıtmayan suni siyasi bölgelerdir. Bu dış politika yaklaşımının oluşmasında önemli rol oynayan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre, bölgede adil, barışçıl ve sürdürülebilir bir düzene ancak bütüncül bir yöntem ve tüm aktörlerin sahici katılımıyla erişilebilir.

Bölgedeki sınırların ve siyasi bölünmelerin yapay olduğunu ve uyuşmazlığa yol açtığını ileri süren Davutoğlu bu sınırların yalnızca halk düzeyindeki yerel aktörlerin rızasıyla bütüncül bir yol ile yönetilebileceğini iddia etmektedir.²¹ Bölgedeki siyasi bölünmeler sömürgecilik döneminde sömürgeci güçlerin çıkarlarına ve Soğuk Savaş sırasında rakip ideolojik blokların güvenlik endişelerine göre şekillenmiştir:

Fiziki coğrafya ile sömürgecilik sonrası devlet yapılarının biçimlendirdiği siyasi coğrafyanın bağdaşmaması Ortadoğu jeopolitiğindeki en önemli çelişkilerden biridir. Bu uyuşmazlık aynı zamanda bölgeler arası krizlerin başlıca sebeplerinden biridir.²²

Bölgedeki ideolojik rekabetler ve sürekli şiddet içeren çatışmalar bölge halkları arasında siyasi ve daha önemlisi gözle görünmeyen psikolojik engeller yaratmıştır; bu engeller kendi halkları tarafından dışlanan otoriter rejimler ve seçkinler tarafından kurumsallaştırılmıştır. Uyuşmazlık üreten siyasi ve ekonomik yapıların dönüştürülmesi ve insan potansiyelinin geliştirilmesi ve dayanıklılığının/direncinin artırılması yapısal dönüşüm çabalarının başlıca amacıdır. Türkiye'nin bölgesel uyuşmazlık çözümüne ve gelişimine resmi ve gayri resmi katkıları bu bakış açısıyla uyumluluk göstermektedir. Keza bölgesel barış ve bütünleşmede yararlanacaklar arasında Türkiye ön sıralarda yer alabilir; dolayısıyla Türkiye'nin çabaları kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarına da hizmet etmek amacını gütmektedir.

Türkiye'nin bölgesel ve küresel problemlere ilişkin bütüncül yorumu hem siyaset düzeyinde hem de retorik düzeyde yankılanmaktadır. Bölgesel barışı inşa etme çabalarına resmi katkıda bulunmak ve Türk STK'ları bu çabalara katılmak üzere teşvik etmek Türkiye'nin dış politika gündeminin temel yapı taşlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Dış-gelişme yardımı²³ ile Lübnan, Afganistan, Somali ve Kosova'da barışa destek özel görevleri ve enerji/boru hattı diplomasisi gibi konular Türkiye için öncelikli alanlar haline gelmiştir. Bu süreçte Türkiye askeri merkezli dış politika yaklaşımından önetkin/önalıcı, çok boyutlu ve çok kulvarlı bir dış politika yaklaşıma kayma teşebbüsünde bulunmuştur.²⁴

Türkiye barış koruma ve barış destek özel görevlerine katkıda bulunma ölçütlerini 15 Mart 2015'te yeniden belirlemiştir. Bu belgeye göre Türkiye benzeri operasyonların meşruiyetine yönelik bir Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı talebinde bulundu. Türkiye öncelik verdiği alanları Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu ile bu bölgelerde işbirliğinde bulunması gereken NATO, Avrupa Birliği (AB), BM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)²⁵ gibi uluslararası örgütler şeklinde açıklarken bir de kar-zarar analizi ile barışı koruma ve barış destekleme hareketlarına katkı genel ilkelerinin parçası olan açık bir talimata da yer vermiştir.

11. Cumhurbaşkanı (2007-2014) Abdullah Gül BMGK'nin "Barışı koruma ve Barış İnşası" başlıklı zirvesine başkanlık etmiştir. Türkiye'nin karar yapıcıları bölgesel örgütler ile daha geniş kapsamlı bir iş birliği ve artan sivil kapasiteye vurguda bulunmaktadır.²⁶

Güvenlik daha kapsamlı bir şekilde yeniden yorumlanırken bütüncül insan güvenliği Türkiye'nin kalkınma yardımı için Ortadoğu ve Kuzey Afrika noktası haline gelmiştir. "Sert güvenlik" ile ilgili meseleler halen Türkiye'nin stratejik öncelikleri olsalar da askeri güvenlik Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politika uygulamalarında artık en başta gelen ilgi merkezi değildir. Türkiye dış politika gündeminde güvenlik ve dış politikayı bölgesel ve çok boyutlu yönden algılamaya başlamış ve ekonomik istikrar, kültürel iş birliği, kimlik meseleleri vb. gibi konular kadar beşerî ihtiyaçları da dış politika gündemine dahil etmiştir.

Türkiye'nin resmi kalkınma ajansı Türkiye İş birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)²⁷ ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi STK'lar yapısal müdahale ve barış inşası alanına yatırımlar yapmaktadır.²⁸ Resmi ve sivil yatırımlarıyla Türkiye kalkınma ve barış inşasına bağlı yapan yükselen ülkelerden biri olmaktadır.²⁹

BM Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ) Sekreterliği görevini üstlenen Türkiye BM'nin Dördüncü AGÜ Zirvesi'ne İstanbul'da ev sahipliği yapmıştır.³⁰ Türkiye'nin AGÜ Sekreterliği'nde bulunması en azından gelecek on yılda az gelişmiş ülkelerin sorunlarına eğileceğinin teminatıdır. Türkiye ayrıca devam eden siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle insani krizler ve açlık ile mücadele eden Somali'nin yeniden inşasında önemli sorumluluklar almış bulunmaktadır.

Yapıcı rolüne ve bölgesel ilişkilerde etkin üçüncü taraf yaklaşımına ilaveten Türk liderler retorik düzeyde bölgesel barış ve istikrarın önünde engel görülen yapıların küresel düzeyde yer aldığı kurumların ve süreçlerin kötü işleyişini sistemik bir şekilde eleştirmektedir. Bu sistemik eleştiriler Türk liderlerin daha önemli küresel bir aktör olma iddialarıyla yankı uyandırmaktadır. Türkiye Türk halkının değer yönelimlerine ters düşen politika uygulamalarını eleştirmek için uluslararası forumları kullanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik eşitsizlik ve yapısal sorunlar, BMGK'nin problemleri, kültürel ayrımcılık ve İslamofobi, uluslararası çatışmalara tek taraflı askeri müdahale ve orantısız güç kullanımı Türkiye'nin kamusal eleştirilerinin ve ahlaki itirazlarının ana temaları olagelmiştir.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak'ı işgaline yönelik eleştirisi,³¹ İsrail'in Lübnan ve Gazze'deki operasyonlarını açıkça kınaması,³² İran nükleer sorununun diplomatik kanallardan çözülmesi için gösterdiği gayret ve Anders Fogh Rasmussen'in Danimarka'da yaşanan ve İslami değerlerin aşağılanmasıyla baş gösteren karikatür krizinde takındığı pasif tavır nedeniyle NATO genel sekreterliğine eleştirel yaklaşımı³³ Batı'da olumsuz algılanmıştır. Ancak Türkiye bu meseleler karşısındaki duruşu nedeniyle birçok bölgede önemli ölçüde halk desteği kazanmıştır.³⁴ Söz konusu eleştiriler ve müdahaleler üzerinden Türkiye ayrıca değerler konusunda ihtilafa düşüldüğünde müttefiklerini kınayabileceği bağımsız ve ilkeli bir dış politika izlediğini göstermek istemiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, başbakanlığı döneminde İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres'i Dünya Ekonomik Forum toplantıları sırasında kınaması ve Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e istifa etme çağırısında bulunması hatırlanmaya değer. Aynı söylemler ve eleştiriler hem Batı kamuoyunda hem de içeride şüphecilüğün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu eleştiriler ve kınamalar AK Parti'nin tartışma öznesi olan dış politikasını eleştirenlerce bir "eksen kayması veya Türk dış politikasında yön değişimi" ve "Türk dış politikasının Ortadoğululaşması" şeklinde nitelendirilmiştir.³⁵ Kontrollü gerginlik çıkarmak ve bu gerginlikleri taahhütlerini/bağlılıklarını ahlaki tutumlarını ifade etmekte kullanmak Türk dış

politikasında geniş çapta kullanılan araçlar olagelmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin yapısal barış inşasına maddi anlamdaki katkılarının çok daha fazla somut etkileri olmuştur.³⁶

Çok boyutlu gündem oluşturma çabaları

Dış politikasında Türkiye yavaş yavaş pasif ve güvenlik-merkezli bir aktör³⁷ olmaktan bölgesel barış ve istikrarda etkin rol oynayabilecek bir aktör haline gelmiştir. STK'lar Türkiye'nin çok kulvarlı diplomasisinde daha aktif rol oynamaya başlamışlardır.³⁸ Hiç şüphesiz bu, Türkiye'nin siyasal istikrarı ve ekonomik büyümesi kadar kendi kültürel, tarihi ve coğrafi derinliğini yeniden keşfetme çabalarıyla mümkün olmuştur. İstanbul ve Ankara bölgeden çeşitli resmi ve gayri resmi aktörlerin bir araya gelebileceği ve kendilerini daha geniş bir kitleye ifade edebilecekleri yerler olmaktadır. Türkiye ekonomik ve kültürel konulara öncelik vermeye ve bölgede güvenliğin hâkim olduğu gündemi dönüştürmeye çalışmaktadır.

Ticaret, vizesiz turizm, kültürel mübadele ile televizyon dizileri, filmler, müzik ve televizyon şovları gibi popüler kültür aracılığıyla halklar ve kültürler arasında temas ve katılıma imkân tanımak Türkiye'nin bölgeye ilişkin dış politikasının bir başka önemli yapıtaşdır. Bu katılımlar ve sivil etkileşim halkların birbirlerinin tavır ve algılarını olumlu yönde değiştirmekte³⁹ ve bölgedeki halklar arasında psikolojik ve kültürel engellerin ortadan kalkmasına yardım etmektedir. Bölgede ticaret ve seyahat son birkaç yılda kayda değer derecede artış göstermiştir⁴⁰ ve bu etkileşimlerden pek çok kişi yararlanmışır. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ve komşu devletlerle toplam ticaret hacmi ciddi manada artmıştır. Şu günlerde daha fazla kültürel ve ekonomik etkileşim ve katılım için geniş bir taban oluşmuştur. Türk hükûmeti Türk şirketlerinin bölgede yatırım yapma girişimlerini ve bölge sakinleri için iş imkanları sağlamalarını teşvik etmekte ve desteklemektedir. Karşılıklı bağımlılık oluşturmak suretiyle Türk politika yapıcıları keza ülkenin bölgedeki siyasi ve ekonomik gücünü artırmayı hedeflemektedir.

STK'lar, iş kuruluşları, yardım organizasyonları gibi devlet-dışı aktörler dış politika oluşturulmasında daha aktif ve etkili rol oynamaya başlamışlardır.⁴¹ Ticaret,⁴² turizm, eğitim, kültür ve sivil toplum faaliyetleri ön plana çıkarken bu aktiviteleri gerçekleştiren aktörler dış politika yapımında kendi konularını güçlendirmektedir. Bu unsurlar nihayetinde Türkiye'nin yumuşak gücünün başlıca bileşenleri haline gelmiştir.⁴³ Türk mamul ve kültürel ürünleri birçok ülkede sempati uyandırmıştır. Dahası Türkiye ile ticaret ve diğer etkileşimler üzerinden fayda sağlayan aktörler Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini savunmuşlardır. Kültürel ve ekonomik mübadeleye dayalı bölgesel karşılıklı bağımlılık potansiyel uyuşmazlığın azaltılmasına yardımcı olmakta ve ilişkilerde strateji rekabet yerine karşılıklı kazanımlara odaklanmaktadır. "Arap Baharı" sonrasında bağlamsal dönüşümler nedeniyle - özellikle Suriye, Irak ve Lübnan'da artan gerginliklerden ötürü - güvenlik-merkezli meseleler Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarına da hakim olmaya başlamıştır. Son dönemde

İKBY’de gündeme gelen bağımsızlık referandumu da Türkiye ile Barzani yönetimi arasındaki ilişkileri oldukça germiş olmasına karşın ticari ilişkiler bu süreçte devam etmiştir. Bu ilişkilerin devamı bile krizlerin yönetimi açısından ön alıcı bir etkiye sahiptir.

Mevcut aktörlerle uzlaşmacı iletişim

İlişkiler düzeyinde Türk politika yapıcılarını krizsiz bir ortamda devlet-dışı aktörler de dahil olmak üzere bölgesel aktörlerle iletişim ve iş birliğini yoğunlaştırmaya çalışmaktadır. Ancak devlet-dışı aktörlerle temas geçip onları güçlendirirken onları siyasi süreçlere dahil etmek için artan bir takım mukabil talepleri karşılamak Türk dış politikasının temel taşlarından biri haline gelmiş ve bu durum Türkiye’nin bölgeye dönük niyetleri konusunda şüpheye yol açmıştır. Türkiye bölgedeki üçüncü tarafa düşen görevleri yerine getirirken belli sınırlamalar ve sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Birincisi ülkenin Osmanlı imparatorluğu mirası oluşu nedeniyle Türkiye geçmişte bölge kamuoyunda nahoş bir imaja sahipti. İkincisi Soğuk Savaş döneminin güvenlik-merkezli gündemi bölge halklarının birbirleriyle iletişimlerinin koparmıştı. Türkiye yapıcı hamleler yapmaya çalışırken, bir yandan da geçmişten devraldığı bazı ezberlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’nin bölgedeki etkinliğinin önemli ayaklarından biri güven inşası ve kamuoyunda hem seçkinler hem de halk düzeyindeki imajını dönüştürmesidir. Türkiye’nin başlıca amaçları bölgesel politikanın “güvenleştirilmesinden” vazgeçilmesi, yumuşak güce yatırım⁴⁴ ve bölgenin kültürel ve ekonomik bütünleşmesini geliştirmek⁴⁵ ve faal barış aracısı olarak etkili bir bölgesel aktör olmaktır. Tüm bu görevler ülkenin bütüncül dış politika girişimiyle karşılıklı ilişkilidir.

Türkiye’nin bölgedeki etkinliğinin önemli ayaklarından biri güven inşası ve kamuoyunda hem seçkinler hem de halk düzeyindeki imajını dönüştürmesidir.

Resmi düzeyde Türkiye belli işbirliği ve uyumsuzluk çözüm mekanizmaları tesis etmiştir.

Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu gibi platformlar ve Medeniyetler İttifakı projesi ile birlikte Rusya Federasyonu, Yunanistan, Irak ve Suriye ile üst düzey stratejik konseylerin kurulması iletişim, işbirliği ve uyumsuzluk yönetimi çabalarını kurumsallaştıracak girişimlerdir. Türkiye keza BM En Az Gelişmiş Ülkeler sekreterliği görevini üstlenmiş ve En Az Gelişmiş Ülkeler dördüncü zirvesini yürütmüştür. Finlandiya ile birlikte Türkiye Eylül 2010’da “Barış için Arabuluculuk” girişimini başlatmıştır.

22 Haziran 2010’da BM Genel Kurulu Türkiye’nin girişimiyle arabuluculuk hakkında bir kararı oybirliği ile onaylamıştır. Ekonomi, kültürel mübadele, kamu diplomasisi, kriz yönetimi araçları,

güven inşası tedbirleri, sürdürülebilir diyalog mekanizmaları ve yapısal barış inşası çağdaş Türk dış politikasının başlıca temel taşlarıdır. Genel olarak Türkiye'nin bölgedeki üçüncü taraf yaklaşımı ve uyuşmazlık çözümü girişimleri birbiriyle uyumlu bir tarz oluşturmaktadır.

Türkiye diplomatik uygulamalarını kriz veya uyuşmazlık-merkezli bir politikadan iletişim ve uzlaşma-merkezli bir politikaya değiştirmiştir.

Türkiye uluslararası aktörler ile düzenli irtibat halinde kalmaya ve dinamik barış zamanı diplomasisi yürütmeye çalışmaktadır. Krizlerin veya problemlerin ortaya çıkmasından bile önce en üst düzeyde bölgesel işbirliği ve ortak çalışmaya dayalı karar almayı teşvik politikası hem resmi hem de gayri resmi düzeylerde takip edilmektedir. Eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu stratejiyi “ritmik diplomasi” olarak tanımlamaktaydı. Türkiye'nin “ritmik diplomasi” ile amacı ülkenin emsalleriyle diplomatik ilişkilerini negatif barıştan ortak anlayış, güven ve ortak çalışmaya dayalı karar alıcılara esas alan pozitif barışa taşımaktır.

Türkiye bu stratejisiyle olumlu müstakbel ilişkiler için karşılıklı anlaşmaya dayalı bir mutabakat sağlamayı amaç edinmiştir ve uluslararası forumlarda ve organizasyonlarda, serbest ticaret anlaşmalarında (STA), üst düzey işbirliği konseylerinde, üst düzey stratejik diyaloglarda ve üst düzey stratejik işbirliği konseylerinde ortak eylemler gibi farklı yollardan bu stratejiyi sürdürmüştür.

Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Tunus, Fas, Libya, Umman, Katar ve Bahreyn ile siyasi istişare mekanizmaları geliştiren Türkiye aynı zamanda Türk-Arap İşbirliği Forumu'na katılmış ve Körfez İşbirliği Konseyi ile Üst Düzey Stratejik Diyalog'u başlatmıştır. Keza Türkiye Mısır (2005), Suriye (2007), Ürdün (2009) ve Fas (2006) ile STA'ları imzalamıştır. İkili ilişkilerinde Türkiye Irak (2008), Suriye (2009) ve Lübnan (2009) ile üst düzey stratejik işbirliği konseyleri oluşturmuştur. Bu mekanizmalar aracılığıyla Türkiye Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmeye çalışmıştır. Bu çabalar Türkiye'nin “Arap Baharı” esnasında değişimden yana tavrının ardından bazı bölge ülkeleri tarafından şüphe ile karşılanmaya başlamıştır.

Türkiye ayrıca uluslararası organizasyonlar içinde de liderlik rolleri ve girişimler üstlenmiştir. BMGK geçici üyeliğine (2009-2010) ilaveten Türkiye aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), G-20 ile dönem başkanlığını yürüttüğü Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGAÖK) üyesidir. Bundan başka Türkiye üye olduğu uluslararası örgütlerde daha aktif bir rol almaktadır. Medeniyetler İttifakı Türkiye'nin İspanya ile birlikte ortak girişimi olur makro düzeyde UÇ için önemli bir girişimdir.⁴⁶ Medeniyetler İttifakı kültürel ve dini hoşgörüsüzlük ve anlaşmazlık problemlerini ele almaya çalışmaktadır. Türk diplomatları ve siyasetçileri bu uluslararası örgütleri kamuoyu oluşturmak ve kendi yaklaşımlarını daha geniş bir kitleye ifade etmek için kullanma gayreti içindedirler. Genel olarak Türkiye aktif diplomasisiyle

pozitif barışa ulaşmak ve etrafındaki ülkeler ve uluslararası örgütler ile iş birliğini en üst seviyeye çıkarmak için ilişkilerini derinleştirecek sürdürülebilir bir gündem belirleme amacı gütmüştür.

Bir diğer önemli politika ise aktörleri devlet-dışı aktörler ve bir dereceye kadar “oyun bozan” olarak düşünülen aktörler ile temas kuracak şekilde dönüştürmektir. Türk hükûmeti marjinalleşmiş aktörleri tecrit etmek yerine dahil etmek için güçlendirmeye çalışmaktadır - ki bu aktörlerin bir kısmı bozguncu addedilmektedir. Türkiye bu aktörleri siyasi süreçlere eklemek için uğraşmaktadır. “Oyun bozanlar” şiddet eylemlerinde etkin barış süreçlerine zarar veren aktörler olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ Ortadoğu’da kimilerinin geniş taraftar tabanına ve sosyal meşruiyete sahip olduğu, barıştan ve müzakere süreçlerinden yana durmayan pek çok grup bulunmaktadır. Bölgede etnik, mezhepsel, dini, kabile ve siyasi bölünmeler tüm grupların adil şekilde temsil edilmesini temin eden yekpare siyasi oluşumlara izin vermemektedir. Bütüncül ve sürdürülebilir barış ve düzeni başarmanın bölgede önemli tüm siyasi aktörler ile müzakere edilmeksizin mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Bütün bu aktörlerin siyasi süreçlere katılımlarının sağlanması şiddetin yayılmasından daha iyi bir seçenektir. Türk liderler kendi etnik, dini ve mezhep birlikleri içindeki bu gibi liderler ile ilişkileri geliştirmeye çalışmışlardır.

Bölgede hüküm süren rejimler tüm bu grupların siyasi emellerini temsil etmekte başarısızlığa uğradılar ve bu grupların bazılarını demokratik yönetim sistemine katılmama yönünde motive ettiler. Bu bağlamda silahlı milisler ve yasadışı örgütler siyasi aktörlere dönüştü. Türkiye devlet-dışı aktörlerin temsilcileri ile irtibatla kalmaya çalışmaktadır ki bu örgütlerden Hamas, Hizbullah ve Iraklı Sünni direniş grupları, Suriye iç savaşında Özgür Suriye Ordusu gibi bazılarının bozguncu oldukları düşünülmektedir. Bu politikanın ana hedefi Irak, Filistin, Afganistan, Lübnan ve Suriye gibi çoklu etnikli ülkelerdeki tüm önemli paydaşlar ile iletişim kanallarını açık tutmaktır.⁴⁸

Türk karar alıcılar Hamas’ın ve Mısır’da Müslüman Kardeşlerle bağlantılı Özgürlük ve Adalet Partisi seçimlerde elde ettikleri başarıları onların kendi toplumlarında sosyal ve siyasi meşruiyete sahip olduklarının işareti olarak değerlendirmiştir. Dahası bu grupları şiddete yönelmekten alıkoymak için siyasi aktörler olarak tanımanın daha iyi bir strateji olduğu düşünülmekteydi. Söz konusu strateji Türkiye’nin dış politikasının temel ilkelerinde bariz bir değişime işaret etmektedir; zira Türkiye geçmişte sıklıkla devlet-dışı aktörler ile alenen ve resmen etkileşim kurmaktan kaçınmıştır. Hatta Türkiye bu gruplardan bazıları adına savunmaya geçmiş ve onları siyasi aktörler olarak güçlendirmeye çalışmış; dolayısıyla onlarla güç kazanmıştır. Türkiye’nin Hamas’ı kabulü; Mısır’daki darbe esnasında ve sonrasında seçimle göreve gelmiş olan Muhammed Mursi’ye desteği, Irak, Filistin, Lübnan ve Suriye’deki siyasi hizipler ile iletişim kanallarını açık tutma çabaları Türkiye’nin Batılı müttefikleri ile İran ve Suriye gibi komşuları tarafından eleştirilmektedir.⁴⁹ Türk hükûmeti bu gruplara kendi görüşlerini ifade edebilecekleri

bir forum sağlamak suretiyle onları bir noktaya kadar güçlendirmeye ve meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Genel olarak Türkiye bölge rejimleri nezdinde “oyun bozan” olarak ifade edilen gruplar üzerinden bir miktar güçlenmiştir fakat bu gücün kriz dönemlerinde etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmayacağı açık değildir.

İletişim normların tesis edilmesi

Yapıcı iletişim normların temelinde güven inşa etmek ve ilişkileri geliştirmek Türkiye'nin bölgesel politikalarının bir karakteristiğidir. Türk dış politikasının bütüncül bir oluşum olarak önemli bir yanı iletişim normlarını yalnızca komşularıyla değil aynı zamanda komşuları arasında dönüştürmektir. Türk liderleri bir iletişim ve üçüncü taraf müdahale yöntemi olarak bölgeye özgü yöresel deyimlere ve kültürel kodlara başvurmaya çalışmaktadır.

Türkiye dış politika uygulamalarında arabuluculuk, kolaylaştırma, dostane girişimler, kriz yönetimi, mekik diplomasisi ve gayri resmi istişare gibi iletişim-merkezli üçüncü taraf yaklaşımlarını 2000 öncesi döneme göre daha sıklıkla uyguladığı gözlemlenmektedir. Türkiye'nin ikili ilişkilerini ve komşu bölgelerle ilişkilerini geliştirme çabaları üçüncü taraf faaliyetlerinin kilit politikalarını oluşturmaktadır. Türkiye birkaç yıl Suriye'nin bölgede daha yapıcı bir oyuncu haline gelmesi için Beşar el-Esad ile olumlu ilişkiler geliştirmeyi denemiş; keza Brezilya ile birlikte İran nükleer meselesini çözmek için zorlayıcı olmayan yöntemler bulmaya çalışmıştı. Türk liderleri çatışmaların yayılmasını veya uyuşmazlıkların artmasını önlemek için siyasi gerginlik durumlarına hızla müdahale etmek ve tüm tarafları masaya getirmek ya da en azından potansiyel müzakere ortakları olmaları için çalışmaktadır. Bu çabalar çoğu kez bağlantıların gizli doğası nedeniyle kamuoyuna yansıtılmamaktadır. Suriye'deki iç savaşın seyri ve Türkiye'nin bu savaşta takınmış olduğu tavır daha önceki yapıcı girişimlere de ket vurarak, Türkiye'nin Suriye, İran ve Irak merkezi yönetimleri ile ilişkilerinin olumsuz bir noktaya sürüklenmesine neden olmuştur.

Uluslararası uyuşmazlıklarda arabuluculuk çabalarına özel önem atfeden Türkiye Eylül 2010'da Finlandiya ile birlikte BM'de “Barış için Arabuluculuk” girişimini başlatmıştır. Bu girişimin amacı önleyici uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde diplomasiye önemine dikkat çekmek ve yalnızca BM'den değil aynı zamanda bölgesel organizasyonlardan da arabuluculuk ve diğer önleyici çabalar için daha fazla kaynak ayrılması çağırısında bulunmaktı. Türkiye 23 Eylül 2010'da dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün katılımıyla “Barışı Koruma ve Barış İnşası” başlıklı bir zirve düzenledi. Türkiye'nin sunduğu tasarı BM Genel Kurulu tarafından oybirliği ile 22 Haziran 2010'da kabul edildi; bu arabuluculuk tasarısı BM tarafından kabul edilen tek tasarıdır.

Bu etkin üçüncü taraf rolleri sonucu olarak Türkiye bölgedeki etnik, mezhep ve dini gruplara erişim kazanmıştır. Türk yetkililer ayrıca bölgenin dört bir yanında nüfuzlu siyasi liderlerin

çoğuyla temas halinde olmaya çabası içerisindedir. Özellikle Lübnan, Irak ve Filistin'de Türkiye'nin çabalarıyla mezhepler ve hizipler arasındaki bölünmeler giderilmeye çalışılmıştır. Diğer bölgesel aktörler zaman zaman Türkiye'nin müdahalelerini Sünni yanlısı olarak yorumlamaktadır fakat Türkiye çok defa bölgesel düzen yaklaşımı çerçevesinde mezhep ötesi bir tutumu savunmaktadır. Türkiye'nin son dönemdeki vurgusu, bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerinin muhafaza edilmesi üzerine olmaktadır. Sınırlar konusundaki statükonun değişmesinin daha geniş kapsamlı sorunlara neden olabileceği ön görülmektedir. Bu doğrultuda bağımsızlık yanlısı gruplara, özel olarak da Kuzey Irak'taki bölgesel Kürt yönetiminin bağımsızlık çabalarına sıcak bakılmamaktadır. Benzer bir şekilde, Suriye rejimi ile gerilimler rağmen, bu ülkenin toprak bütünlüğü konusunda resmi bir pozisyon söz konusudur.

Brezilya ile birlikte Türkiye İran nükleer krizini diplomatik kanallardan çözüme ulaştırmak için aktif diplomasi uygulamışlardır.⁵¹ Nükleer takas anlaşması İran ile ilişkilerin geleceği konusunda ortaya çıkan fikir ayrılıkları nedeniyle başarısızlığa uğramıştır, fakat anlaşmanın şartları gelecekteki anlaşmalar için yararlı olabilir. Nitekin Türkiye İran ile yaşamakta olduğu fikir ayrılıkları ve rekabete rağmen BM Güvenlik Konseyi Daimi üyeleri ve Almanya ve İran arasında yapılan ve uzlaşa ile neticelenen nükleer müzakerelere destek olmuştur. Türkiye direnişçi grupları destekleyen Sünni grupların birleşik bir Irak'ın geleceğinde daha etkin olmaları için başarılı girişimlerde bulunmuştur.⁵² Bu aktörlerin siyasi sistemden dışlanmalarının DEAŞ ve diğer radikal örgütlerin önünü açabileceğe yönündeki kaygılar geçek olmuş ve DEAŞ 2017'ye kadar Suriye ve Irak'da önemli alan hakimiyetine sahip olmuştur. Türkiye ayrıca Filistin'de Hamas ve El Fetih arasında bir dönem arabulucu rolü de üstlenmiştir. Türkiye'nin üçüncü taraf olarak müdahaleleri sadece iletişim ve kolaylaştırma stratejilerinden ibaret değildir; ne de bu müdahaleler yalnızca Türkiye'nin kendi güvenliğini emniyet altına almak için pragmatik bir girişimi olarak açıklanabilir. Bütün bu adımlar daha bütüncül bir dış politika yaklaşımının ve bölgesel bir düzen arayışı çabasının unsurları olarak okunmalıdır.

Türkiye belli bir toplumlararası barış ve bölgesel düzen kavramı ile bütüncül bir güvenlik vizyonuna sahiptir ki bu bakış açısı Osmanlı barışından ilham almaktadır. Arabulucu olarak Davutoğlu'nun söyleminde Osmanlı mirasına veya bir Osmanlı barışına belirgin referanslar bulunmamayı. AK Parti dönemi karar alıcı elitinin bu dönemdeki uygulamaları Türkiye'nin bölgedeki tarihi mirasından ilham almıştır. Davutoğlu Türkiye'nin bölgeye asırlarca hükmetmesi nedeniyle sahip olduğu tarihi deneyim ile ülkenin tüm taraflar ile iletişim ve iş birliği kurmasına, endişelerini ve çıkarlarını kısa ve öz bir şekilde anlamasına ve tüm meseleleri samimi bir şekilde tartışmasına imkân tanıyabilecek pek çok avantaja sahip olduğuna inanmaktaydı. Bu yaklaşım en azından fikir bazında cumhuriyet dönemi dış politika yaklaşımıyla büyük ölçüde farklılaşmaktaydı. O dönemde yapılan bir kamuoyu yoklaması⁵³ Türkiye'nin uyuşmazlık çözümü çabalarının ve etkin üçüncü taraf girişimlerinin bölgede olumlu tepkiler aldığı ortaya koymaktaydı. 2017-2018 yıllarına gelindiğinde özellikle Ortadoğu bölgesinde yapıcı diplomatik hamle imkânı oldukça sınırlı hale gelmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'nin bölgeye yönelik yapıcı

girişimlerine de ket vurmuştur ve Türkiye son dönemde uyuşmazlık çözümleri konusundaki çalışmalarını büyük ölçüde dondurmıştır.

“Komşularla sıfır sorun” söylemi yanlış bir şekilde Türkiye’nin yeni dış politika vizyonunun en sık söz edilen amacı gibi sunulmuştur. Türk dış politikası bir dönem yanlış bir şekilde “sıfır sorun” sloganıyla özdeşleştirilmektedir ki bu son yıllarda Türk dış politika uygulamalarının oldukça hatalı bir okumasıdır. Bu yaklaşım Türkiye’nin komşularıyla ilişkilerini güvenlik bağlamından çıkarmaya ve dolayısıyla kültürel ve ekonomik alanlarda daha yapıcı bağlantılar için yer açmaya çalışmaktaydı. Türkiye bölgede nüfuz sahibi olmak ve güç rekabetinde bulunmaktan çok barışçıl, dostane ve açık bir taahhütte bulunarak komşularıyla güven inşa etme gayretindeydi. Türk dış politika yapıcılarının bir dönem komşularının güvenlik endişelerini azaltmaya ve böylece daha kaliteli bağlantı için yer açmaya çalıştı. Bu yaklaşımı da muhataplarının kendine yönelik algılamalarını dönüştürmeye yönelik olarak benimsemişti. Ancak somut ihtilafların tarafları farklı taraflara ittiği bir noktada böylesi bir söylem geçerliliğini yitirmektedir. İhtilaflarda veya tartışmalı süreçlerde taraf olmak, arabuluculuk ve üçüncü taraf rolü oynama potansiyelini önemli ölçüde sınırlamaktadır.

Şimdilerde “komşularla sıfır sorun” yaklaşımı Türkiye’nin Suriye ve Irak’taki siyasi elitler ile yaşadığı gerginlikler ile İsrail ile gerilmiş ilişkileri nedeniyle ağır eleştiri altındadır. “Komşularla sıfır sorun” vizyonu hiçbir zaman Türkiye’nin “düzen kurucu aktör” olma hedefinin temel yapıtaşı olmamıştır. “Komşularla sıfır sorun” vizyonu söylemsel bir müdahaledir ve bununla çoğu kez pasif olarak yorumlanan Türk dış politikasının “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” mottosunu yeni bir çerçeveye oturtmak amacını taşımaktaydı. Ancak yaşanan süreç Türkiye’nin “düzen kurucu” aktör olabilmek için zorlayıcı dış politika araçları ve askeri kapasiteye sahip olmasının ve bu kapasitenin gerekli noktalarda kullanılması gerekliliğini de açıkça ortaya koymuştur.

Yanlış giden neydi? Ortadoğu’da dönüştürücü UÇ’nin Sınırları

Türk dış politikası karar alıcıları sistematik olarak “kapsayıcı barış” ve “bütüncül düzen” iddialarını dönüştürücü UÇ ile teşvik etmeye çalışmışlardır. Bu politikalar Türkiye’nin bölgesel güvenlik ve ekonomik kesişim alanlarındaki çıkarları ve öncelikleriyle uyumluydu. Türkiye’nin pro aktif diplomasinin en gözle görülür yanı bürokrasi ve siyaset elitinin resmi üçüncü taraf çabaları olmuştur. Bu yaklaşım dış politika Türk dış politikasında bir paradigma kayması olarak düşünülebilir.⁵⁴ Ancak bu paradigma kayması bölgedeki uyuşmazlıkların dönüştürülmesi hedeflerine ulaşamamıştır.

Suriye’deki siyasi istikrarsızlık Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki dinamik güvenlik ortamı içerisinde bir “düzen tesis eden ülke” rolünün ve dönüştürücü UÇ görevlerinin hem daha etkili zorlayıcı araçlar hem de diğer bölgesel ve küresel aktörler ile daha iyi eşgüdüm gerektirdiğini göstermektedir. Söylem ile mevcuttaki politika performansı arasındaki uyumsuzluk dönüştürücü

UÇ yaklaşımındaki sınırlamalar, Türkiye'nin kısıtları ve bölgedeki geniş ölçekli bağlamsal dönüşüm ile açıklanabilir.

Ryan'ın söz ettiği gibi, dönüştürücü gündem normatif bir uzlaşma ile durum hakkında neyin yanlış olduğuna ve neyin değiştirilmesi gerektiğine ilişkin değer merkezli bir hüküm gerektirmektedir.⁵⁵ Türkiye'nin bölgeyle ilgili normatif hükümleri "Osmanlı Barışı" nosyonuna dayanmaktaydı. Bölgedeki problemlerin kaynaklarına ilişkin tanısını ne İran ve Suudi Arabistan gibi diğer önemli bölgesel oyuncular ne de Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Çin gibi küresel aktörler paylaşmaktaydı. Öte yandan bu politikalar salt normatif merkezli politikalar ve söylemler de değildi: Keza bu politikalar da Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını ve iddialarını teşvik etmeyi ve desteklemeyi hedeflemekteydi. Türkiye'nin bölgedeki siyasi, ekonomik ve sosyal parçalanmanın üstesinden gelme çabaları bağlamsal dönüşümler sonrasında bölgenin diğer güçleri tarafından şüpheyle algılanmaktadır. Bundan başka böylesine bir dönüşüme güçlü statüko güçlerinin varlığında zorlayıcı araçlar ve teknikler kullanılmaksızın öncülük etmek oldukça zordur. Türkiye'nin üçüncü taraf rolleri ülkenin İsrail ve Suriye ile ihtilafa düşmesi Irak'ta Maliki hükûmetiyle gerginliklere daha doğrudan müdahil olmasından sonra çok daha kısıtlı hale gelmiştir. Türkiye'nin Mısır ile darbe sonrası Sisi yönetimi ile yaşamış olduğu fikir ayrılıkları ve gerilimler de Türkiye'nin bölgede oynayabileceği yapıcı rolleri sınırlandırmıştır.

Türkiye'nin dönüştürücü uyuşmazlık çözüm uygulamalarının özündeki en öncelikli sınırlamalar bölgedeki kabul edilebilirlik problemi ve potansiyel rakiplerinin hasmane tavırları şeklinde özetlenebilir. ABD ve Rusya gibi büyük güçler de Ortadoğu stratejilerine Türkiye'nin baktığı noktadan bakmamışlardır. Türkiye zaman zaman bu aktörlerle de gerilimli ilişkiler de yaşamıştır. Üçüncü taraflar yalnızca bölgedeki uyuşmazlığın tarafları olan birincil tarafların kabulü ve onayı ile işlev görebilirler.

Türkiye'nin dış politika gündemi yalnızca normatif meseleler ile tanımlanmamaktadır; nitekim daha geniş kapsamlı ticari ve beşeri hareketlilikten kaynaklanan toplu güvenlik ve ekonomik faydaların bütüncül nosyonu bölgedeki rakiplerinden çok Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmektedir. Dahası Türkiye'nin Hamas, Hizbullah ve Iraklı Sünni gruplarla irtibat ve bağlantıları; İsrail ile yaşadığı Mavi Marmara ve Davos krizleri ve İran nükleer krizindeki tarafsız duruşu Türkiye'nin Avrupalı müttefiklerini ve Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız etmiştir.⁵⁶ Türkiye'nin Suriye İç Savaşında belirlediği strateji ise neredeyse bölgedeki bütün aktörlerle dönüşümlü olarak gerilimler yaşamasına neden olmuştur. Bölge ülkeleri ile 2003-2013 yıllarında inşa etmiş olduğu güven çerçevesi ve eşgüdüm, bu dönemden sonra hasar görmüştür.

Özellikle Türkiye'nin Batılı müttefikleri r Türkiye'yi Ortadoğu'da tarafsız veya etkili bir aktör olarak görmekten çok sadık bir müttefik olarak görmek istemişlerdir. Türkiye'nin bu alanlardaki müstakil siyasi çizgisi bir süre güven boşluğu yaratmıştır. Türkiye'nin bölgeye dair stratejik yaklaşımı ve bölgesel çıkarları diğer bölgesel oyuncuların çıkarlarıyla tezat teşkil etmektedir; dolayısıyla Türkiye güvenilir ve tarafsız üçüncü taraf statüsü zara görmüştür.

Bu politikalarla ilgili bir diğerk önemli sınırlama dönüştürücü UÇ'nin zorlayıcı dış politika araçlarından mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmasıdır. Türkiye askeri güvenliğe daha az yatırım yapmakta ve bölgedeki silahlanma yarışının yakın zamana kadar dışında kalmıştır. Bazı analistler bu “yumuşak dış politika”nın Türkiye'nin bölgedeki caydırıcılık potansiyelini sınırladığını ve böylece onu gerginlik dönemlerinde daha az güvenli hale getirdiğini ileri sürmektedir. Bu sınırlamalar Türkiye'nin dönüştürücü UÇ'ne dayalı politikaları uygulamaya koyma yeteneğine ciddi şekilde meydan okumaktadır. Türkiye bütüncül toplu güvenlik ve barış yaklaşımını terk etmiş ve özellikle Suriye ve Irak'ta güçler dengesi yaklaşımına geri dönmüştür. Arap ayaklanmalarının sebep olduğu belirsizlik ve Suriye'deki siyasi kriz Türkiye' için ciddi güvenlik sorunları üretmiştir ve bu sıkıntılar yalnızca UÇ araçlarıyla ele alınamaz.

Son olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde Arap isyanlarından kaynaklanan tektonik değişiklik belirsizliklere yol açmıştır. Hiçbir ülke veya ülkeler grubu bu yapısal dönüşümün biçimini ve seyrini öngöremedi. Türkiye hem sivil hem de resmi düzeyde önemli miktarda kaynağı harekete geçirmesine rağmen bölgeyi dönüştürme ve düzen kurma çabaları bölgedeki gerginliklerin ve şiddet içerikli uyuşmazlıkların geniş bir alana yaygınlaşmış olması nedeniyle fazlaca iddialıydı.

UY Türkiye içinde bulunduğu komşuluk mahallinde yalnızca daha fazla paydaşın katılımı, uluslararası veya bölgesel organizasyonlar ile daha iyi eşgüdüm ve yerel ağ inşası ile başarılabilir. Daha sınırlı ve daha az iddialı uyuşmazlık önleme ve yönetme gündemleri Türkiye'nin Ortadoğu'daki uyuşmazlık çözümü uygulamasında göreceli olarak daha başarılıydı. Görünüşe göre UY Türkiye'nin dış politika hedefleri ile “Arap Baharı” sonrası bağlamında daha uyumlu olmaya devam edecektir.